

# Edward Olszewski

---

## Tajne nauczanie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej

---

Rocznik Lubelski 14, 279-280

---

1971

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TAJNE NAUCZANIE NA LUBELSZCZYŹNIE W OKRESIE OKUPACJI  
HITLEROWSKIEJ

Od kilku lat Komisja Historyczna przy Zarządzie Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego w Lublinie pod przewodnictwem doc. dr Ryszarda Orłowskiego prowadzi prace badawcze nad problematyką tajnego nauczania na Lubelszczyźnie w okresie II wojny światowej. W 1969 r. ukazał się t. II „Rocznika Ogniska Nauczycielskiego”, zawierający szereg ciekawych danych z zakresu tajnego szkolnictwa i udziału nauczycieli w ruchu oporu. Opublikowany materiał stanowił podsumowanie wstępnego etapu badań nad tą problematyką i znacznie wpłynął na wzrost zainteresowania tajnym nauczaniem b. nauczycieli i uczniów szkoły konspiracyjnej. Komisja Historyczna nawiązała jednocześnie owocny kontakt z historykami, organizatorami i uczestnikami tajnego szkolnictwa i oświaty na Lubelszczyźnie.

Kolejnym etapem badań nad tajnym nauczaniem była sesja popularno-naukowa zorganizowana przez ZO ZNP w Lublinie w dniu 4 listopada 1970 roku<sup>1</sup>.

W obradach udział wzięło około 150 osób. Otwarcie sesji dokonał prezes ZO ZNP w Lublinie mgr inż. K. Kaznowski. Przedstawiciele WRN w Lublinie i Zarządu Głównego ZNP wręczyli odznaczenia zasłużonym nauczycielom szkoły konspiracyjnej.

W części merytorycznej zostały wygłoszone dwa referaty. Dr Józef Krasuski w referacie *Stan, organizacja i zasięg tajnego nauczania w Polsce w okresie II wojny światowej* przedstawił stan liczbowy tajnego nauczania w zakresie szkoły powszechnej, średniej i wyższej, głównie na terenie Generalnej Guberni. Autor wskazał na zasadnicze motywy podjęcia pracy konspiracyjnej w zakresie szkolnictwa i oświaty, trudności i osiągnięcia tajnego nauczania oraz znaczenie podziemnej szkoły polskiej we froncie walki narodowo-wyzwoleńczej z okupantem.

Doc. dr Stanisław Krzykała, kierownik Zakładu Historii Najnowszej Instytutu Historii UMCS, w referacie *Tajne nauczanie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej* po raz pierwszy zaprezentował dotychczasowy dorobek naukowy w zakresie badań prowadzonych przez Zakład Historii i innych historyków w tym zakresie. Ukazał również związki szkoły konspiracyjnej z podziemiem zbrojnym i społeczeństwem, wskazał na warunki legalnej szkoły powszechnej i szkół rzemieślniczych oraz ich związki z tajnym nauczaniem. Z dokonanego przeglądu wynika, że w zakresie badań nad tajnym szkolnictwem i oświatą na Lubelszczyźnie poważne osiągnięcia ma Zakład Historii Najnowszej. Powstało tu kilka prac magisterskich poświęconych tajnemu nauczaniu w powiatach: Biała Podlaska, Chełm, Krasnostaw, Kraś-

<sup>1</sup> Zainteresowanie sesją wzbudził artykuł R. Orłowskiego w „Sztandarze Ludu” (3 XI 1970 r., nr 261), informujący o pracach i zamierzeniach Komisji, oraz opublikowana wcześniej na łamach „Kameny” (27 X 1970, nr 22) dyskusja ze spotkania organizatorów i historyków-nauczycieli tajnego nauczania.

nik, Lublin miasto i powiat lubelski. W toku opracowywania jest problem tajnego szkolnictwa na terenie pozostałych powiatów Lubelszczyzny. Referent stwierdził, że aktualny stan badań i zgromadzony materiał przez Zakład Historii i Komisję Historyczną ZO ZNP umożliwia dokonanie w najbliższym czasie syntezy. S. Krzykała wysunęła w tym zakresie cenne postulaty i wskazania metodologiczne.

W dyskusji udział wzięło ponad 20 uczestników sesji. Ze względu na uroczysty i popularnonaukowy charakter sesji większość dyskutantów podzieliło się swymi wspomnieniami z pracy konspiracyjnej w dziedzinie oświaty. M. in. mgr J. Smolarz mówił o tajnym nauczaniu w pow. Lubartów, M. Kuzioła — w pow. Biłgoraj, K. Kulaba — w pow. Zamość, B. Kiembukowski — w pow. Hrubieszów, dr S. Buksiński, A. Cybula i prof. dr W. Zinkiewicz — w pow. Puławy, S. Paczos — w Nałęczowie. Prof. dr G. Brząk wskazał na pracę konspiracyjną w dziedzinie szkolnictwa i oświaty prowadzoną przez zbrojne organizacje ruchu oporu, głównie Armię Krajową, na Rzeszowszczyźnie. Jest to często pomijany przez badaczy odcinek tajnego nauczania, pracy oświatowej i wydawniczej. Program wykształcenia ogólnego zawierały podoficerskie i oficerskie szkoły GL—AL, BCh i AK również na Lubelszczyźnie. Niektórzy nauczyciele, np. J. Szwed z Międzyrzecza Podlaskiego, postulowali zorganizowanie sesji o podobnej problematyce w poszczególnych powiatach. Umożliwiłoby to kontakt w celu uzyskania materiałów wspomnieniowych ze wszystkich powiatów. Mgr S. Speruda poinformował o prowadzonych badaniach nad tajnym nauczaniem w pow. kraśnickim, wskazał na związki szkoły konspiracyjnej z ruchem spółdzielczym. Mgr E. Olszewski mówił o pomocy materialnej udzielanej tajnemu szkolnictwu przez Departament Oświaty i Kultury Delegatury Rządu, oddziały partyzanckie i społeczeństwo.

Na sesji dokonano przeglądu dotychczasowych badań, częściowo uzupełniono zebrane materiały i wysunięto postulaty odnośnie dalszych prac badawczych. Wielu nauczycieli, organizatorów i uczestników tajnego nauczania przesłało do Komisji Historycznej ZO ZNP relacje, wspomnienia i dokumenty, które w poważnej mierze wzbogaciły dotychczasowe zbiory.

Stwierdzić należy, iż mimo popularno-naukowego charakteru, sesja przyczyniła się do głębszego poznania trudnej i ofiarnej pracy oświatowej w okresie okupacji oraz wzbudziła zainteresowanie tą problematyką w środowisku nauczycielskim i naukowym. Zarząd Okręgu ZNP planuje wydanie materiałów sesji drukiem.

*Edward Olszewski*

#### JUBILEUSZ DRA STEFANA WOJCIECHOWSKIEGO

W dniu 12 czerwca 1970 r. Koło Miłośników Książki i Exlibrisu Polskiego Towarzystwa Archeologicznego w Lublinie obchodziło jubileusz 70-lecia urodzin i 40-lecia pracy naukowej dra Stefana Wojciechowskiego, przewodniczącego Koła.

Jubilat, po studiach w zakresie geografii i historii na Uniwersytecie Jagiellońskim, we wrześniu 1927 r. rozpoczął pracę w szkolnictwie lubelskim jako nauczyciel geografii w Szkole im. Vetterów w Lublinie. W 1930 r. uzyskał na UJ doktorat na podstawie rozprawy *Krajobraz dawnej Ziemi Lubelskiej w rozwoju historycznym*.